

СЕКЦІЯ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

НЕДЕРЖАВНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Басова І. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимир Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
м. Київ, Україна*

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами.

Втіленням цього положення у національне законодавство є ст. 55 Конституції України, яка проголошує, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Цивільний процесуальний кодекс України як основний нормативно-правовий акт, що регулює відносини у сфері здійснення цивільного судочинства закріплює право кожної особи звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Близьким за змістом є положення ст. 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (далі-Закон), у якому зазначено, що «кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом» [2]. Тобто чинне законодавство визначає, що захисти та/або відновити свої права, свободи та інтереси людина може за допомогою суду. Відповідно до ст. 124 Конституції України встановлено пріоритет судового захисту права [1].

Суд в Україні є державним органом влади, що покликаний здійснювати розгляд та вирішення цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про

адміністративні правопорушення з метою захисту невизнаних, оспорюваних або порушених прав, свобод чи інтересів.

Серед недержавних «судових» органів, до компетенції яких віднесено розгляд та вирішення спорів є третейський суд. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про третейські суди» третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин [3]. Процесуальна діяльність третейського суду не є здійсненням правосуддя в прямому розумінні цього слова, оскільки він є недержавним незалежним органом, утвореним на договірній засаді та має відплатний характер, крім того рішення третейського суду можна оскаржити у державному суді в порядку цивільного судочинства.

Сьогодні в суспільстві досить жваво обговорюється питання створення в Україні так званих «мирових судів», які є прототипом товариських судів, що існували за радянських часів. До юрисдикції цих судів мають належати спори, що виникають із сімейних, трудових і цивільних правовідносин або справи на невелику суму, а розгляд здійснюватися у спрощеному порядку. Особливістю мирових судів має стати «узаконавання» винесених ними рішень. Іншими словами рішення мирових судів за результатами розгляду вказаних категорій спорів матимуть таку ж юридичну силу, як і державні суди. Проте, утворюватися будуть на підставі угоди між сторонами спору та на платній основі. Підтримуючи позицію прихильників цього, створення таких судів зменшить навантаження на систему загальних судів, а також буде гарантією реалізації права особи на судовий захист і дотримання принципу розумного строку у цивільному судочинстві. Водночас поява «мирових судів» сприятиме втраті позицій третейських судів, які згодом взагалі можуть зникнути, бо їх діяльність за таких умов стане вже недоцільною.

Варто зазначити, що такий формат правосуддя не є новим. Прикладом цього є наявність у судовій системі США так званого «приватного правосуддя» або «приватної судової системи». Це альтернативний вид процедур з вирішення спорів, який виник у зв'язку з потребами і можливостями заможних клієнтів прискорити розгляд спорів [4, с. 363].

Приватний характер проявляється в тому, що використання такої процедури можливо тільки за згодою сторін, а вирішення спору здійснюється з рахунок сторін особою, яка обирається ними [4, с. 363]. Такі функції виконують особи, які мають досвід роботи судді, зазвичай судді, які припинили свою суддівську діяльність.

Публічний характер «приватного правосуддя» характеризується наявністю контролю з боку держави, зокрема його застосування

можливо лише тоді, коли це прямо передбачено законом. Крім того, рішення винесене приватним суддею за своїми юридичними наслідками прирівнюється до рішення державного судді, воно реєструється судом як його власне рішення і підлягає оскарженню в апеляційному порядку [4, с. 363]. Особливістю розгляду таких справ є свобода дій сторін, а саме вони самостійно визначають строки, час і місце розгляду спору, а також на власною згодою можуть спростити процедуру його розгляду.

Дійсно, переваги застосування «приватного правосуддя» є очевидними. Проте, на думку С.В. Васильєва є і певні недоліки цього. Так, воно позбавляє особу права на розгляд спору за участю присяжних засідателів; постійне звернення однієї особи за різними спрами до приватного судді, і відповідно отримання винагороди від цієї особи може порушувати принцип неупередженого розгляду справи; досить висока плата обмежує доступ до правосуддя громадян з низьким та середнім доходами [4, с. 364]. Зазначене є досить спірним, адже, по-перше, не всі категорії справ розглядаються за участю присяжних засідателів; по-друге, за відсутності матеріальної спроможності, у громадян є можливість звернутися для розгляду спору до державних судів. Водночас погоджуюсь щодо ймовірного порушення принципу неупередженого розгляду справи.

Отже, недержавне («приватне правосуддя») у такому форматі може зайняти чільне місце у системі правосуддя України загалом. Для його запровадження важливим аспектом є створення спеціального нормативно-правового акту у цій сфері, положення якого визначали би основні термінологічні категорії, регулювали правовий механізм та особливості здійснення правосуддя. Крім того, передбачити перелік категорій справ, які можуть розглядатися приватними суддями; для кандидатів на посаду приватного судді запровадити спеціальну процедуру.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>
4. Васильєв С.В. Енциклопедія цивільного судочинства: основні інститути та теоретичні засади. Київ: Алерта, 2021. С. 363.